

Landsbystyret i Vester Han Herred i 1600-tallet

Af PETER GRISHAUGE, Thisted

Indtil omkring år 1800, da landboreformerne og udskiftningen blev gennemført, var der i landsbyerne et mere eller mindre omfattende dyrkningsfællesskab mellem bønderne. Derfor havde det fra gammel tid de fleste steder været nødvendigt at have et landsbystyre og lave love for landsbyen - de såkaldte grandebreve. Behovet for sådanne afhang naturligvis af, hvor omfattende fællesskabet var. Størst var det på øerne og i Østjylland, hvor man havde to- eller trevangsbrug. I Nordvestjylland anvendtes det såkaldte alsædsbrug, der ikke fordrer så meget fællesskab ved jordens dyrkning.

Torsten Balle har tidligere påvist, at der i Thy kun i få tilfælde har været brug for et landsbystyre og et grandebrev. I det gamle Vester Han Herred også kaldet Hannæs birk - var det anderledes. I tingbøgerne kan man se, at der her har eksisteret landsbystyre og grandebreve allerede i 1600-tallet. Tingbøgerne indeholder eller omtaler nemlig for alle sogne grandebreve fra mellem 1620 og 1685. I Tømmerby sogn var der ovenikøbet to grandebreve, idet Frøstrup by havde sit eget.

Hvad er så grunden til, at man i Vester Han Herred har haft et landsbystyre i modsætning til i Thy? Ja, i den vestlige del af herredet nævnes ingen regler om dyrkningen af marken: Såtid, pløjetid og høst, så her må baggrunden for styret være en anden. Derimod kan man finde sådanne regler i herredets tre østlige sogne. F.eks. måtte ingen af V. Thorup og Ullerup-bønderne begynde såningen og i Klim ingen slå hø i kæret, før det var vedtaget på sognestævnet.

Noget, som man derimod finder i alle sogne, er udførlige regler for tørvegrovning og slåning af lyng. Dette skyldes, at der dengang ingen skove var i herredet, hvorfor tørv og lyng var der eneste brændsel, man havde. I Øsløs sogn havde bønderne delt et tørvegrovningsområde, kaldet Bøns, mellem sig, og de havde regler for, hvor meget tørv og lyng gårdmand og gadehusfolk hver for sig måtte bruge om året.

Grandebrevene indeholder også en række bestemmelser om vedligeholdelse af diger og hegn. Fra 1. maj, St. Voldborgdag, og til kornet og høet var i hus, skulle der være diger og hegn omkring marken og engen. I Klim sogns grandebrev siges et "ustraffeligt dige", at skulle være 2,5 alen højt, godt 1,5 meter.

Køer, får og svin måtte ikke gå løse i marken i denne periode - ja, i Vust, V. Thorup og Klim måtte de slet ikke komme i marken. Hvad angår vogtningen af dyrene synes de tre østlige sogne igen at have adskilt sig fra de fem vestlige sogne. Sidstnævnte sted har man formodentlig ligesom i Thy enten selv hver især vogtet kvæget, eller haft det i tøj, hvorimod man i Vust, V. Thorup og Klim havde en fælles byhyrde, og det var forbudt at have "særhjerd". I Vust sogn havde man hele tre hyrder: En svinehyrde, en fårehyrde og en kvæghyrde, samt undertiden en hjælper til sidstnævnte.

Man kan også finde en del om landsbystyrets måde at fungere på. Sognestævner holdtes de fleste steder på kirkegården om søndagen efter gudstjenesten. I Øsløs skulle bønderne samles her, når de hørte "klokken klemme". Der var mødepligt, og var nogen lovligt forhindret, skulle han sende en stedfortræder - et "vise bud". Det var normalt kun gårdmænd, der havde medbestemmelsesret, mens husmænd kun havde møderet. I Klim sogn var der udelukkende de større gårdmænd, som på de øvrige beboeres vegne fornyede deres grandebrev i 1638. Ellers nævnes der kun lidt om gårdmænds, husmænds og gadehusfolks indbyrdes forhold. I Øsløs var der dog som før omtalt regler for fordelingen af lyng og tørv mellem disse grupper, og i Vust nævnes, at kun de, som havde agerjord, fik adgang til den fælles græsning.

Sognestævnet blev for det meste ledet af en oldermand eller en grandefoged, der valgtes for 1 år ad gangen. I Vesløs sogn omtales dog ingen oldermand, og i V. Thorup havde man i stedet fire tilsynsmænd. Undertiden valgte man også hjælpere til oldermanden. I Øsløs havde han en hjælper i hver ende af byen på grund af dennes længde, og i Vust havde man en markmand til at holde opsyn med markerne.

Oldermanden skulle også sørge for at inddrive bøder, når vedtægterne blev overtrådt. Bøden til grandelavet blev udmålt i øl, og heri finder man nok også en væsentlig grund til landsbystyrets opretholdelse. Dette øl gav nemlig kærkomne anledninger til at holde gilder, når der var indkommet tilstrækkeligt. Vust sogns grandebrev nævner oven i købet muligheden for ekstra indkøb af øl, hvis der ikke var kommet nok ind i bøder. Det er sikkert i lyset af disse gilder, man skal se de mange forbud mod slagsmål, skænderi og mod at medbringe våben til stævnet.

I Tømmerby var bøderne i 1657 dog ikke i øl, og i V. Thorup ses de i 1865 at være erstattet af pengebøder. Det sidste skyldtes sikkert, at Danske Lov af 1683 netop forbød, at bønderne betalte med øl. I stedet skulle bøderne anvendes til byens nytte og gavn.

Alle grandebrevene nævner også bøder til bøndernes herskab. Disse havde utvivlsomt indflydelse på grandebrevets oprettelse og udformning. I Øsløs og Vesløs ses herremændens på Vesløsgård at have givet tilladelse til oprettelsen. Også i Klim sogns grandebrev kan herremændenes indflydelse spores i en bestemmelse om fortabelse af fæstet for den, som inddrog noget af byens fællesjord.

Præsten synes også ofte at have haft indflydelse på grandebrevet. Tit var det nok ham, som skrev det. Bestemmelser om at møde til gudstjeneste og ikke at arbejde om søndagen er sikkert med på grund af præsten.

Hvornår man først fik nedskrevne vedtægter, er uvist. Det ældste af Vester Han Herreds grandebreve er Øsløs sogns fra 1620. Der er tydeligt, at grandebrevene jævnligt

blev fornyet, idet flere af sognene har haft flere, som har afløst hinanden.

Det meste af grandebrevenes indhold har nok blot været gammel skik, som blev nedskrevet. En del af reglerne blev imidlertid tilføjet, efterhånden som forholdene ændrede sig. Således er der i V. Thorups grandebrev en bestemmelse om vedtagelse af nye regler, og fra oprettelsen i 1646, til man bekræftede det i 1685, ses der at være kommet et par nye punkter.

Til slut kan man konkludere, at bønderne i Vester Han Herred i 1600-tallet alle har haft et vist begrænset landsbyfællesskab, men at dette synes at have været mere omfattende øst for Lund Fjord end vest for. Dette stemmer

også godt med, at man i senere grandebreve fra Øster Han Herred ofte finder bestemmelser om såtid og høst.

KILDER:

Torsten Balle: "Gammelt landbrug" (årbog 1975) og

"Grandebrev for Tingstrup 1642" (årbog 1976).

Fridlev Skrubbeltang: "Det danske Landbosamfund 1500-1800" (1978).

Poul Meyer: "Danske Bylag" (1949).

Det efterfølgende grandebrev findes i Hannæs Birks tingbøger 1631-1685.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy, Mors og V. Hanherred 1982, side 64-67).